

Ifj. Barta János

A Debreceni Szemle jubileumára

A jubileumra összegyűlt főszerkesztő-társak beszámolóiban múltról és jövőbeni reményekről egyaránt esett szó. Utaltak a Debreceni Egyetem közelgő centenáriumára is. Remélhetőleg a *Debreceni Szemle* szerkesztősége sem csak történelmi jelenségként éli meg a nevezetes dátumot, s a jelen lévők közül sokan a majdani egyetemi évfordulón is együtt ünnepelnek velünk. Mégis engedtessek meg számomra, hogy beszámolómat történészként ne a jövő reményeivel, hanem folyóiratunk múltjával kezdjem.

Az 1927-ben útjára indított folyóirat címlapján mintegy alcímként azt tüntette fel, hogy tudományos folyóirat. Ezt erősítette meg az akkori szerkesztők beosztója is. „A tudományos élet minden ágának minden friss hajtását bemutatni a magyar olvasónak, ez a Debreceni Szemle célja. Közönséget akar nevelni, amely számára a Tudás nemcsak hatalom, hanem lelki szükséglet, mindennapi kenyér. Hasábjain a legkiválóbb magyar és külföldi tudósok találkoznak a magyar közönséggel. A Debreceni Szemle az első magyar egyetemesen tudományos revue... A Debreceni Szemle páratlan hónapokban szellemtudományi, páros hónapokban természettudományi számot ad.” Területileg pedig a szerkesztőség Debrecen és Kelet Magyarország, Nyíregyháza, Szolnok, Miskolc, a hajdúvárosok tudományos közvéleményének kielégítésére készült. „Nem reprodukál, nem közvetít, hanem alkot és irányít.”

A célkitűzés ilyen határozott megfogalmazására szükség is volt, hiszen a 80 évvel ezelőtti olvasók alig 15 évvel korábban már tarthattak kezükben egy Debreceni Szemlét. Sőt. Amikor az újraindulás 10. évfordulóján Bazsa György professzor a Magyar Tudományos Akadémián vázolta fel a *Debreceni Szemlék* történetét, egy 1882-i rövidéletű sajtóterméket is megemlített. 1912-ben a város közönsége mindenesetre egy igényesebb, magát „politikai, irodalmi és képzőművészeti hetilap”-ként bemutató sajtóterméket vehetett a kezébe. Szerkesztője Szathmáry Zoltán volt. Az újság első vezércikkét – *A kultúra decentralizációja* címmel – Wlassich Gyula korábbi közoktatásügyi miniszter írta. 1912-ben alapították a debreceni és a pozsonyi egyetemeket, a politikus a vezércikkben a hazai kultúra erősen Budapestre koncentrálódott jellegén szeretett volna a vidéki lehetőségek bővítésével enyhíteni. A világháború azonban megghusította a szép ter-

vet. Az 1912-ben megindult *Debreceni Szemle* három és fél évig tudta magát tartani, utolsó száma 1915. október 20-án jelent meg. Utolsó vezércikke, amit ezúttal a szerkesztő írt, nem volt méltó az induláskor kitűzött nemes célhoz. Szathmáry Zoltán egy helybeli lelkészt marasztalt el meglehetősen gúnyos szavakkal, mert szerinte a bepanaszolt felebarátai közül csak a saját hódolóit szereti. Pedig a kultúra területén is akadt volna méltóbb hír. Ugyanebben az utolsó számban rövidke híradás adta tudtul a városi múzeum újra rendezését és működését, amit Löfkovits Artúr és Zoltai Lajos önfeláldozó tevékenységének tulajdonított.

A 15 évvel utóbb, 1927-ben megindult Szemle szakított a napisajtóra tartozó hírekkel. Tudományos jellegét a címlapon franciául is kifejezte: *Revue de Debrecen, Périodique scientifique*. Programját már idéztem. A tudományos jelleget erősítette kapcsolódása az egyetemhez. Két szerkesztője az egyetem professzora volt. A francia tanszéket vezető Hankiss János vállalta a (programban szellemtudományinak nevezett) bölcsészettudományi, a földrajzos Milleker Rezső a természettudományi számok gondozását. Egy későbbi lapszám bővítette a gondozók körét, amikor a folyóiratot a *Tisza István Tudományos Társaság hivatalos szemléjé*-nek nevezte. A Szemle évente tíz megjelenést irányzott elő, július és augusztus hónapok kivételével havonta kb. 60 oldal terjedelemben adták közre. Előfizetési ára egy évre 16 pengő volt. Alkalmilag képmellékleteket is közöltek, az első számban például Magoss György polgármester arcképét láthatjuk, aki beköszöntővel tisztelte meg az új folyóiratot.

A szerzők között a két szerkesztő mellett a bölcsészettudományok területén főleg helybeliek: professzorok, kollégiumi tanárok, a Déri Múzeum munkatársai szerepeltek, mint Rugonfalvi Kiss István, Mitrovics Gyula, Huss Richárd, Csúry Bálint, Zsigmond Ferenc, Zoltai Lajos, a természettudományokban a helybeliek – többek között Soó Rezső, Hüttl Tivadar, Verzár Frigyes, id. Berényi Dénes – mellett neves fővárosi kutatók pl. Rapaiacs Rajmund, Réthly Antal tanulmányait láthatjuk. A jelenkori olvasó óhatatlanul beleborzong id. Berényi Dénes egyik meteorológiai cikke címének olvasásakor: *Sivatagi klímája van-e a Hortobágnak?* Nyolcvan évvel ezelőtt ezt éppen úgy kétségbe illett vonni, mint manapság. Napjaink fenyegető felmelegedési hullámát ismerve azonban a kérdést illetően már nem tűnik annyira képtelennek. A *Debreceni Szemle* első évfolyamainak szerzői között jóleső érzés olyan kutatók nevét felfedezni, akik akkor még nem kapcsolódtak az egyetemhez, sőt némelyikük a városhoz sem, utóbb azonban az universitas megbecsült oktatói lettek, mint Juhász Géza, Kardos Pál, Papp István, Szabó István, Varga Zoltán, Jausz Béla vagy a hozzám közel álló Barta János, akinek különben akkor még semmi köze nem volt Debrecenhez. Megtisztelték a folyóiratot a város költői, Gulyás Pál és Oláh Gábor. Utóbbinak *Az egyéniség nevelése* c. cikkénél a szerkesztőség igyekezett megjegyezni, hogy a kiváló cikkíróval nem mindenben ért egyet, de gondolatait pedagógiai szem-

pontból megfontolandónak tartotta. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter *A mecénás* címmel küldött tanulmányt.

A Szemle megjelentetésében végül mégsem a matematikai pontosság érvényesült. Öt évfolyamban 12 számot, három másikban 11-et sikerült megjelentetni, míg újabb háromban csak 10-et. 1944-ben már csak 8 szám jelenhetett meg, az augusztusi, utolsó szám pedig meglehetősen szerényre sikeredett, mindössze három közleményt tartalmazott. Hankiss János a népművelésről, ifj. Maday Pál jogi tárgyról közölt tanulmányt, Lovas Rezső pedig Veress Ferenc szabadságharcos emlékiratáról számolt be. A szerkesztők még büszkélkedtek azzal, hogy – bár 1925 óta az országban számos folyóirat jelent meg –, 1944-ben ezek közül a *Debreceni Szemle* volt az egyetlen, amely „él és dolgozik”. További fenntartásához azonban már támogatást láttak szükségesnek. A második világháború végül ezt az érdemben második Debreceni Szemlét is elsöpörte. Működése 18 év után megszűnt. A mai Szemle mégis méltán tekintheti tudományos-szakmai szempontból előzményének ezt a folyóiratot. Megjelenése a Klebelsberg Kunó kultuszminiszter által képviselt kultúrpolitikához kapcsolódott, amely a Trianon által okozott politikai-gazdasági veszteségeket a műveltség felemelésével kívánta ellensúlyozni s hazánkat az élesedő európai vetélkedésben versenyképessé tenni. A klebelsbergi politika kivitelezése a vidéki (tanyasi) iskolák létrehozásától a fiatal tudósok számára alapított Collegium Hungaricumok szintjéig tartott.

A második világháborút követő évek nem kedveztek a *Debreceni Szemle* újraindításának, de hogy szünetelése közel fél évszázadig tart, arra valószínűleg kevesen gondoltak. Persze a körülményekre már magunk is emlékezhetünk. A kapitalizmus ellen indított, a múltat elsöpörni akaró, rendkívül koncentrált, végsőnek szánt harcban nem volt szükség a tudomány decentralizálására, sőt a burzsoá tudományok felkarolására sem. A „fényes szelek” minden gyanús kezdeményezést elfújtak. Az enyhülés évtizedében, 1981-ben ugyan megindult egy *Debreceni Szemle* nevű folyóirat, ez azonban 1989-ben, a rendszerváltozás hajnalán megszűnt. A Szemle ma is megjelenő új folyamának megindítására a döntés 1992-ben született, az első lapszám 1993-ban jelent meg. A jelen változat a címlapon tudományt és kultúrát ígér, belül Debrecen és a régió tudományos műhelyei folyóiratának nevezi magát. A jogfolytonosságot az újraindítás kifejezés biztosítja, amely felett az egyetemi integráció felé mutató Debreceni Universitas valamint az MTA Debreceni Területi Bizottsága bábáskodott. A mai *Debreceni Szemle* negyedéves folyóirat. 1993-ban ugyan csak 2 száma jelent meg, de azóta sikerült megőrizni a rendszerességet. A klasszikus *Debreceni Szemle* 18 évét még nem sikerült elérnünk, az idén az új folyam 15. évfolyamánál tartunk, de a helyzet biztatónak látszik.

Ahogy 1927-ben egy bölcsész és egy természettudós indította el a Szemlét, az új folyamban is ugyanez a szakmai megoszlás érvényesült, ha nem is a korábbi munkamegosztás formájában. Főszerkesztő a történész Gunst Péter professzor lett, a folyóiratot megjelentető Alapítvány kuratóriumának és a szerkesz-

tőbizottságnak elnöke a fizikus Berényi Dénes akadémikus. A szerkesztőség az 1993-i első számban – meghívás alapján – a legkiválóbb helyi kutatóknak kínált publikálási lehetőséget. Beköszöntőt Berényi professzor írt, aki – a 20. század végi fizika világtévéjáról írt – tanulmánnyal is hozzájárult a szám magas színvonalához. Bazsa György professzor, a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektora az egyetem jövőjéről értekezett (Lesz-e egyetem az Universitasból), a tanulmányok között történelmi, filozófiai, teológiai, pszichológiai, agrárvonatkozású témájúakat találhatunk. A szerzők között Orosz István, Bácskai Vera, Beck Mihály, Gaál Botond, Mészáros István nevét olvashattuk. A tudománytörténet rovatba az elmúlt hetekben elhunyt Balogh István írt cikket. Az 1993/2. szám hasonlóan magas színvonalú, ebben közölt tanulmányt Szabó Gábor (a Debreceni Akadémiai Bizottság akkori elnöke). Az első évfolyamok szerzőinek névsora persze lehangoló is lehet, hiszen a szerzők között több azóta eltávozott kollegánk nevét olvashatjuk. A másfél évvel ezelőtti főszerkesztő váltást is kényszer, Gunst Péter 2005 tavaszán bekövetkezett váratlan halála okozta. Eredményes munkáját jellemezheti, hogy a 2005-i évfolyam számait zömében halála előtt előkészítette.

A mai Szemle szerkesztése két szinten folyik. A szerkesztőbizottság azonos a *Debreceni Szemle* Alapítvány kuratóriumának összetételével. Ez a fórum méltán reprezentálja a debreceni tudományt. Elnökével, Berényi Dénessel együtt 11 főből áll, megoszlásában azonban nem sikerült egyértelműen megvalósítani a tudományok arányosságát. A hat bölcsész tag mellett például az ún. élettudományokat egy orvos képviseli. (Groteszk módon ő is patológus, aki már csak a holtakkal foglalkozik. „Páciensei” ráérnek, kutatójuknak jut ideje a közügyekkel foglalkozni.) A folyóirat összeállításának gyakorlati munkája az öttagú szerkesztőségre hárul.

A *Debreceni Szemle* új folyamában nem alkalmazzuk a 80 évvel ezelőtti tudomány-váltogatást a bölcsészettudományok és a természettudományok között. A mai, a korábbinál bővebb, de ritkábban megjelenő lapszámokban a különféle tudományágakból vegyesen válogatjuk a közleményeket. Meglehetősen rugalmasan kezeljük a különböző rovatokat. A folyóirat tartalmilag legszínvonalasabb egységét természetesen a közölt tanulmányok képezik. Sűrűn fordulnak elő várostörténeti, egyetem-történeti közlemények, amelyeket gyakran tudunk külön blokkba sorolni, rendszeresekek a tudományos élet eseményeiről szóló beszámolók valamint a könyvszemle. Vállaljuk határon túli kollegáink tudományos eredményeinek közlését, még ha azok nem is kapcsolódnak régióinkhoz. Szívesen adunk teret tudományági blokkoknak, amelyek rendszerint valamilyen konferenciához kapcsolódnak. Másfél éves főszerkesztőségem alatt volt európai uniós, kisebbségi, agrárjellegű, Bocskai István évfordulós, környezetvédelmi, tudomány és teológia kapcsolatát vizsgáló blokkunk. Amikor tavaly az MTA Debreceni Területi Bizottsága elnöki székében váltás történt, kötelességünknek éreztük a közgyűlési elnöki és titkári beszámolóknak a megjelentetését. Sajnos a ritkább meg-

jelenés és egyáltalán a hosszú átfutás miatt az aktuális eseményekre utaló tájékoztatás bizony lassú marad. A jegyzetlapok rovatban a tudományt érintő rövid, magas észrevételeknek kívánunk teret adni.

A szerkesztésben állandósult problémát okoz, hogy a tudományos feltétel teljesítése egy, a szélesebb olvasóközönség számára készülő kiadványban nem könnyű. A modern tudományok nyelve ugyanis egyre inkább elszakad a közérthetőségtől. A természettudományok esetében ez nem számít új jelenségnek. Sajnos újabban a humán tudományok esetében is találkozhatunk olyan próbálkozásokkal, amelyek a tudományosságot érthetlenséggel igyekeznek bizonyítani. A történettudományban ilyen mutatkozik a modern historiográfia területén, de az irodalomtudományban is megjelent ez a tendencia. Megoldást a nyelvi közérthetőség jelenthet, ami viszont a tudományos-ismeretterjesztés felé mozdítja el a közlemények szintjét. Újabb nehézséget okoz, hogy a természettudományokban a nem kifejezetten tudományos folyóiratban megjelent tanulmányokat (cikkek) nem díjazták impakt faktórral. (Humán tudományokban publikációs jegyzékbe be lehet írni.) A szerkesztőség ennek következtében viszonylag kevés természettudományos közleményre számíthat. A felajánlásokat személyes rábeszéléssel, az orvosi cikkek esetében valamilyen kezelés folytán kialakult kapcsolat felhasználásával igyekszünk ösztönözni. A szerkesztőség a kuratóriumi–szerkesztői bizottsági üléseken még így is gyakran kap kritikát az egyoldalúság, a humán jellegű cikkek túlsúlya miatt.

A tudományok többségének területén azonban megfelelő tartalékkal rendelkezünk. Folyóiratunk népszerű, a szerzők szívesen küldik el publikálásra közleményeiket. A bölcsész szakmák szerzőinél nagyobb kedvet tapasztalhatunk, sokan küldenek regionális vagy helyi vonatkozású közleményt, helytörténeti tanulmányt. A kéziratok átfutása egyébként a tudományágaktól és rovatoktól függően eltérő. A természettudományoknál gyorsabb (különösen a meglehetősen ritka orvosi tárgyú cikkeket igyekszünk gyorsan közölni), a humán tudományoknál a várakozási idő hosszabb. Felkéréseink gyakran járnak kudarccal. A szerkesztőség esetében óvatosságot igényel az esetleges politikai célzások, utalások kiszűrése. (A szerzők szeretik aktualizálni a problémákat.) A folyóirat szintjét természetesen nem lehetett az új folyam bemutatkozó számainak magas szintjén tartani. Színvonalunkra ennek ellenére nem szoktak panaszkodni.

Bazsa professzor az újraindulás 10. évfordulóján a Debreceni Szemlék sorsát tipikusan debreceninek nevezte: olyan mint a fönix madár, amely újból és újból feltámad hamvaiból. A Debrecen címerében is helyet szerző fönix a város történetének újjászületéseit is szimbolizálja. Reméljük az új folyam esetében újabb újjászületésre még sokáig nem lesz szükség.